

זמן המתנה בין אכילת בשר לגבינה

ערן טמיר

א. איסור אכילת בשר בחלב יחזיו

1. המקור בתורה

נאמר בתורה¹ ג' פעמים "לא תבשל גדי בחלב אמו". ג' פעמים ציוותה תורה על איסור בישול בשר בחלב. ולמדו חז"ל² מכך של-ג' איסורים נאמר הדבר – אחד לאיסור בישול, אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה, ורק דרך בישול אסור מדאורייתא, אך שאינו דרך בישול אסור מדרבנן.

2. טעמי האיסור

- א. הרמב"ם³ וכן מובא בכלי יקר⁴ הבינו שאחד מחוקי הע"ז בזמן ההוא היה בישול בשר בחלב בחגים שלהם, ולכן כדי להתרחק מע"ז נאסר הדבר.
- ב. ר' בחיי⁵ מנסה לומר שאכילת בשר בחלב כיחד גורם לאדם שיטבעו בו תכונות רעות עד כדי טמטום ליבו.
- ג. ר' בחיי⁵ במסקנתו וכן מובא בכלי יקר דעה – שזהו חוק שאי אפשר להבינו כפרה אדומה וכו' – משום שיש סוד בדבר.
- ד. ס' החינוך⁶ וכן הכלי יקר⁴ סוברים ששורש האיסור הוא מדין כלאיים וערבוב הכוחות – שהרי בשר העובר נולד מדם הנקיבה האדום...וכן חלב הבהמה ג"כ נעשה מהדם, שהרי דם נעכר ונעשה חלב, ואח"כ נפרדו הכוחות, וא"כ ה' חפץ שישארו בפירודם, ולכן אין לחברם שנית ולהחזירם למצבם המקורי, וכשעושה זאת עובר האדם על איסור כלאים.
- ה. הרמב"ן⁷ וכן הראב"ע⁸ מנמקים את האיסור בסיבה מוסרית. כידוע נאסר לשחוט כבש ובנו ביום אחד – וזה כדי לחנך את האדם שלא יהיה אכזרי, שהרי אם ישחוט אבא ובן ביום אחד, תיכנס בליבו מידת האכזריות. כמו כן בבשר וחלב. הרי כששחט האדם את הבהמה – את בשרה – ביטל חיים והפך גוף חי לגוש בשר, וא"כ אם יבשל עמו חלב – שגם תפקידו הוא לתת חיים לבהמה – יניקה וכו'-הרי זה כאילו אומר: לא רק שהפסקתי ומנעתי חיים בשחיטת הבהמה, אלא אף את הדבר שנותן חיים והמשכיות – חלב – הריני מבשל עמו, וזה יוליד אכזריות אצל האדם, ועל כן נאסר הדבר לבשל ולאכול בשר וחלב יחזיו.
- ו. הרשב"ם⁹ הולך בכיוונו של הרמב"ן וראב"ע, אלא שהוא סובר שהדבר יוליד אצל האדם את מידת הרעבתנות והתאוה, ועל כן עליו להמנע מכך.

ב. זמן ההמתנה בין אכילת בשר לגבינה

1. מקורות הגמ'

- א. הגמ' בחולין¹⁰ – תנא אגרא עוף וגבינה נאכלין באפיקורן בלא נטילת ידיים ובלא קינוח הפה – כלומר עוף וגבינה נאכלין דרך הפקר ללא הגבלות.
- ב. הגמ' בחולין¹¹ – אמר ר' חסדא – אכל בשר אסור לאכול אחריו גבינה.
- ג. הגמ' בחולין¹¹ "אמר מר עוקבא אנא להא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא כי הוי אכיל בשרא האידנא לא הוי אכיל גבינה עד למחר כי השתא, ואילו אנא בהא סעודתא הוא דלא אכילנא, לסעודתא אחריתא אכילנא". כלומר מר עוקבא אומר – אני חומץ בן יין: אבי המתין מאכילת בשר לאכילת גבינה מעליי 24 שעות, ואילו אני ממתין מסעודה לסעודה – זהו המקור העיקרי בהמתנה בין בשר לחלב בביאור דברי מר עוקבא – מ"סעודה לסעודה".
- ד. הוזהר¹² לא יאכל בשר וגבינה באכילה אחת, בסעודה אחת, בשעה אחת. ג' הגבלות: איסור לאכול באכילה אחת ואף בסעודה אחת, ואף בשעה אחת – בשר וחלב יחדיו.

2. שיטות הראשונים

- א. ר"ת¹³, הי"ג¹³, ראבי"ה¹⁴, רז"ה¹⁵ וכו' – אכל בשר – יטול ידיו ויקנח פיו ואח"כ יכול לאכול גבינה. צריך לומר שהם מפרשים את דברי ר' חסדא שאסר לאכול גבינה אחר בשר היינו דוקא ללא נטילת ידיים וקינוח הפה – אך בנטילת ידיים וקינוח הפה סגי; ומר עוקבא – ג"כ אסר רק ללא נטילת ידיים וקינוח הפה – אך בכך התיר; אי"נ מר עוקבא החמיר על עצמו.
- ב. תוס'¹⁶ אכל בשר – יסלק השולחן ויברך ברכת המזון ואח"כ יכול לאכול גבינה. צריך לפרש שהתוסי' הבין את ר' חסדא ומר עוקבא שאסרו ללא סילוק השולחן וברכת המזון, אך אם היה סילוק השולחן וברכת המזון סגי בכך.
- ג. רא"ש¹⁷, רי"ף¹⁸, ר"ן¹⁸, רמב"ם¹⁹, רשב"א²⁰, ר"ח²¹, בעל העיטור²¹, הגמ"י¹, ריטב"א²¹, מאירי²², טור²³, כתב הב"י וכן נוהגים העולם²¹ צריך – להמתין 6 שעות בין אכילת בשר לגבינה, וזהו "מסעודה לסעודה" שאמר מר עוקבא בגמ'. צריך לפרש שר' חסדא אסר אף בנטילה וקינוח הפה, והתיר רק בהמתנה מסעודה לסעודה כדברי מר עוקבא. ומה שמר עוקבא אמר מסעודה לסעודה – היינו הזמן שבד"כ ממתנינים מסעודה לסעודה דהיינו 6 שעות.
- ד. רמב"ן²¹ כל מה שאסרו עד 6 שעות – הוא דוקא בין בשר בהמה לגבינה, אך בין בשר חיה ועוף לגבינה – היות ואיסורם רק מדרבנן, אפשר לאכול מיד ללא המתנה, אף ללא נטילת ידיים וקינוח הפה. וזהו שאמר אגרא בגמ' – עוף וגבינה נאכלין באפיקורן (אמנם לרמב"ם ולעוד ראשונים אין ראייה ממאמר אגרא בגמ', שכן הם סוברים שמדובר שם באכילת עוף אחר גבינה, ולא בגבינה לאחר עוף כמו שהבין הרמב"ן).

3. טעם הסוברים שצריך להמתין 6 שעות:

- א. רמב"ם¹⁹ משום בשר שבין השיניים, דהיינו שעד 6 שעות יש בהם טעם בשר (ואף אם ינקה – אסור, שלא פלוג רבנן).
- ב. טור²³, בהע"ט²¹, וזו אף דעת רש"י²¹ הבשר מוציא שומן ונדבק בפה ומאריך בטעמו עד 6 שעות. נ"מ ל – 2 הטעמים:
- א. נשאר בין השיניים לאחר 6 שעות: לרמב"ם – מותר, לטור – אסור
- ב. אדם שלעס בשר ע"מ לתיתו לתינוק: לרמב"ם – אסור משום שיש לו כעת בשר בין השיניים, לטור – מותר שאין שומן בפיו.
- ג. וכתבו הפוסקים²⁴ לאחוז ב-2 הטעמים ולהחמיר.

4. פסיקת ההלכה

דעת השו"ע²⁵ "אכל בשר אפילו של חיה ועוף לא יאכל גבינה אחריו עד שישהה 6 שעות, ואפילו אם שהה כשיעור אם יש בשר בין השיניים צריך להסירו והלועס לתינוק צריך להמתין". הרי שהשו"ע פסק כדעת רוב הראשונים – רא"ש, רי"ף, רמב"ם, ר"ח, רשב"א וכו'... שבעינן המתנת 6 שעות, וכן פסק שצריך לאחוז ב-2 הטעמים להמתנת 6 שעות ולהחמיר.

דעת הרמ"א²⁵ "וי"א שאין צריכין להמתין 6 שעות רק מיד אם סילק ובירך ברכת המזון מותר ע"י קינוח והדחה (תוס', מרדכי, הג' אושרי, הגמ"י וראבי"ה). והמנהג הפשוט במדינות אלו להמתין אחר אכילת הבשר שעה אחת ואוכלין אח"כ גבינה, מיהו צריכים לברך גם כן ברכת המזון דאז הוי כסעודה אחרת דמותר לאכול לדברי המקילין, אבל בלא ברכת המזון לא מהני המתנת שעה... ויש מדקדקין להמתין 6 שעות אחר אכילת בשר לגבינה וכן נכון לעשות". הרי שהרמ"א הביא בתחילה דעת ר"ת, ה"ג וראבי"ה בצירוף דעת התוס' – שסגי בנטילת ידים וקינוח הפה וסילוק ובהמ"ז. ואח"כ הביא המנהג להמתין שעה והמקור לכך כתב מהרא"י²⁶ שהוא פשרה שעושין מדעת עצמם (ע"י בט"ז במקום) והגר"א²⁷ כתב שזהו על פי הזוהר פרשת משפטים שהבאנו לעיל, וצירף לכך את דעת התוס'. ולמעשה כתב שנכון להמתין 6 שעות – "וכן נכון לעשות". הרי שגם השו"ע וגם הרמ"א למסקנה סברי שבעינן המתנה 6 שעות. וכן כתבו הטי"ז²⁶ והש"ך²⁸ ועוד אחרונים – רש"ל וכו' – שבני תורה צריכים להחמיר ולהמתין 6 שעות. אומנם במקרה שהמתין שעה אחת כתב הש"ך שסגי בלא קינוח והדחה, אך הטי"ז הצריך קינוח והדחה. אומנם בפתחי תשובה שם²⁹ דן האם בעינן 6 שעות סתם או 6 שעות זמניות והזכיר שיש מחלוקת בכך, אך הוא עצמו פסק שהוי 6 שעות רגילות ולא זמניות וכן כתבו כו"פ, פמ"ג חכמת אדם, כנסת הגדולה, וכן המנהג.²⁹

הר' עובדיה יוסף³⁰ כתב שבשעת הצורך סגי בחמש וחצי שעות, ובמחנות בצבא סגי בחמש שעות ודייק מכך שהרמב"ם כתב "כמו 6 שעות", וכן כתבו הכלבו והאורחות חיים וכן מלשון המאירי (דלעיל).

הפרי"ח³¹ כתב שצריך להמתין מסעודה לסעודה ואף שלפעמים היום קצר מאוד ויוצא 4 שעות המתנה בין סעודה לסעודה, ואולי מכאן יש מקור למנהג להמתין 4 שעות בין אכילת בשר לגבינה.

ובענין המנהג להמתין 3 שעות, צ"ע מה מקורו. אולי צריך לומר שיש מקומות שהיום קצר מאוד בחורף ואז סגי ב-ג' שעות או אולי זו פשרה שעשו רבים מדעתם כדעת מהרא"י בט"ז לעיל.

או אולי אפשר לומר שבזמן הגמ' נהגו לאכול 2 סעודות ולכן בעי המתנה 6 שעות אך כיום שנהגו לאכול 3 סעודות ביום התקצר זמן ההמתנה מסעודה לסעודה ל – 3 שעות. ואולי שיש סעד למנהג מדברי הרא"ש שכתב שצריך שיעור רגילות המתנה מסעודה לסעודה, וצ"ע! והנה ראיתי בסוף כתיבת המאמר שכתב ר' ירוחם³² שבעי המתנה 3 שעות ורצה לומר כן ברש"י – ואולי זה מקור המנהג.

סכום:

1. המקור בתורה לאיסור אכילת בשר וחלב יחדיו – "לא תבשל גדי בחלב אימו".
2. טעמי האיסור: חוק ע"ז, השרשת תכונות רעות, חוק – סוד, דין כלאים וערבוב הכוחות, לימוד מוסרי לא להיות אכזרי ולא להיות רעבתן.
3. זמן המתנה: מקורות הגמ': אגרא – עוף וגבינה נאכלין באפיקורן ר' חסדא – לא יאכל גבינה אחר בשר מר עוקבא – שיעור המתנה מסעודה לסעודה זוהר – לא יאכל בשעה אחת בשר וחלב
4. שיטות הראשונים:

1. ר"ת, היג וסיעתם – בנטילת ידיים וקיננו הפה סגי.
2. תוס' – בסילוק השולחן וברכת המזון סגי.
3. רא"ש, רי"ף, ר"ן, רמב"ם, ר"ח, רשב"א, ורוב הראשונים – בעי המתנה 6 שעות.
4. רמב"ן – דוקא בין בשר בהמה לגבינה בעי 6 שעות, אך בין בשר חיה ועוף לגבינה אפשר מיד.
5. טעם הסוברים 6 שעות:
 1. רמב"ם – בשר שבין השיניים.
 2. רש"י, טור וכ"ו – שומן נמשך בפה.
 - והפוסקים מחמירים כ-2 הטעמים.
6. פסיקת ההלכה:
 - שו"ע ורמ"א למעשה – 6 שעות.
 - הרמ"א מביא שיטת ר"ת, ושיטת הזוהר.
 - ט"ז, ש"ך ורש"ל – בני תורה – 6 שעות, וכן סברי רוב האחרונים.
 - פתחי תשובה – אומר שיש מי שסובר שצריך 6 שעות זמניות אך רוב הפוסקים אינם סוברים כן.
 - ר' עובדיה יוסף – סגי בחמש וחצי שעות בשעת הדחק
 - פרי"ח – סגי ב-4 שעות.
 - ר' ירוחם סגי ב-3 שעות.

מקורות

1. שמות פרשת משפטים פרק כג פסוק יט, שמות פרשת כי תשא פרק לד פסוק כו, דברים פרשת ראה פרק יד פסוק כא.
 2. משנה חולין קג: משנה חולין קיג. משנה קידושין נו: וגמי על כך נו: – רי ישמעאל, ועוד מקומות נוספים.
 3. רמב"ם מורה נבוכים חגי פמתי, וכן הביאו ספר החינוך במצוה צ"ב.
 4. כלי יקר על פרשת משפטים דלעיל.
 5. רי בחיי על פרשת משפטים דלעיל.
 6. סי החינוך מצוה צ"ב, ועיין עוד מצוה ס"ב – איסור מכשפה.
 7. רמב"ן על פרשת ראה דלעיל.
 8. אביע על פרשת משפטים דלעיל.
 9. רשבי"ם על פרשת משפטים דלעיל.
 10. חולין קד:.
 11. חולין קה:.
 12. זוהר פרשת משפטים.
 13. הובא בתוסי ד"ה "עוף" בחולין קד: והובא בב"י א"ח סימן קע"ג ס"ב.
 14. הובא בב"י א"ח סימן קע"ג ס"ב.
 15. הובא באו"ה בנו של הר"י עובדיה יוסף ובהסכמתו עמי קיט בעיונים שם.
 16. תוסי ד"ה "לסעודתא אחריתא" בחולין ק"ה. והובא בב"י א"ח סימן קע"ג ס"ב.
 17. הגהות שעל הרא"ש על הגמי בחולין ק"ה.
 18. רי"ף והר"ן עליו על הגמי בחולין, בדף ל"ז. ד"ה "אמר", והובא בב"י א"ח סימן קע"ג ס"ב.
 19. רמב"ם הלי מאכלות אסורות פט"ו הכ"ח ובב"י דלעיל.
 20. רשבי"א על חולין ק"ה ד"ה "הא דאמרינן, ובב"י דלעיל.
 21. הכל הובא בב"י א"ח סימן קע"ג ס"ב, וחלק ביו"ד סימן פ"ט ס"א.
 22. הובא באו"ה של בנו של הר"י עובדיה יוסף ובהסכמתו עמי קי"ט בעיונים שם, ועיין באורך בשו"ת "יביע אומר" חלק ראשון חיו"ד סימן ד'.
 23. טור יו"ד סימן פט"ו ס"א.
 24. טור ושו"ע יו"ד סימן פ"ט ס"א, וט"ז וש"ך ואחרונים שם.
 25. שו"ע יו"ד סימן פ"ט ס"א.
 26. ט"ז שם ס"ק ב'.
 27. ביאור הגר"א שם ס"ק ז'.
 28. ש"ך שם ס"ק ז'.
 29. פתחי תשובה שם ס"ק ג'.
 30. או"ה עובדיה יוסף ובהסכמתו עמי קיט-קכ בעיונים שם, ועיין באורך בשו"ת "יביע אומר" חלק ראשון חיו"ד סימן ד'.
 31. גליון מהרש"א על השו"ע שם.
 32. כתבי רי ירוחם בספרו איסור והיתר דף ג' עמ"ב ב'.
- * יש לציין ולהעיר ששאלתי פעם את מוה"ר יונה מרצבך זצ"ל, ראש ישיבת קול תורה ועורך האנציקלופדיה התלמודית, על רבינו ירוחם זה, אם זהו המקור למנהג יוצאי גרמניה שממתינים ג' שעות בין בשר לחלב, וענה לי במכתב ששלח לי, שנראה לו שדברי רבינו ירוחם אלה הם טעות דפוס, משום שלא נמצא בשום מקום ברש"י שכתב כן. וטען שסביר להניח שהיה כתוב ו' שעות, ונפלה נקודה בשעת הדפוס ע"י הוא"ו ונראית כמו גימ"ל. ולא רצה בשום פנים ואופן לקבל את דברי רבינו ירוחם אלה, כמקור לממתינים ג' שעות. הערת י. נבון.